

Guy de Maupassant,
mór-ghearrscéalaí na
Fraince, 1850–1893

Mairéad Nic Mhaicín a rinne an leagan Gaeilge seo, a foilsíodh den chéad uair sa chnuasach Fíon Francach (1955) in éindí le hocht ngearrscéal eile ó pheann Guy de Maupassant. Sa bhliain 1883 a foilsíodh an bunsaothar Fraincise, Le Père Milon. San aiste leis seo, pléitear mar a chuir de Maupassant tús agus deireadh leis an scéal.

SEAN-MHILON

Tá teas loisceanta na gréine á dhoirteadh anuas ar na cuibhrinn le mí anuas. Tá beatha iontach faoin úir agus barr glas ar an taobh tíre fad is léir don tsúil é. Tá an spéir gorm ó mhullach go himeall. Na feirmeacha Normannacha atá suite ar na bánta, is cosúil iad i bhfad uait le coillte beaga, mar tá crios de chranna caola arda fáibhile thart ar gach aon cheann acu. Má thagann tú a fhad le ceann acu agus an seangheata caite a fhoscailt, sílfidh tú gur garradh atá ann a bhfuil méid as cuimse ann. Óir tá iomlán na gcrann uíl faoi bhláth, agus iad chomh cnámhach le bunadh na tíre. Tá na seanchrainn chama chasta sin ag fás thart le ballaí na cúirte, an mullach spréite amach ag gach aon cheann acu agus iad cumhdaithe le bláth geal agus bándearg. Tá boladh cumhra an bhlátha measctha tríd an bholadh throm a thagann as na bóitheacha foscailte agus as an charn aoiligh, an áit a bhfuil an éanlaith cruinn.

Uair an mheán lae atá ann. Tá an teaghlach ag ithe a ndinnéara ar scáth an chrainn piorraí os coinne an dorais: an t-athair agus an mháthair, an ceathrar clainne, an bheirt chailín aimsire agus an triúr fear oibre. Ní abran siad ach corrfhocal. Tar éis an anraith baintear an clár den mhias ina bhfuil feoil bhruite agus prátaí.

Anois agus arís théid bean de na cailíní aimsire chun an tsiléir fá choinne crúiscín saghdair. Tá fear an tí, diúlach mór i gceann a dhaichead bliain, tá sé ag breathnú agus ag machnamh ar fhíniúin dhlúth láidir atá le taobh an tí. Tá sí chomh casta le heascann agus í ag fás feadh an bhalla faoi chomhlaí na bhfuinneog.

Sa deireadh, ar seisean, “Tá finíúin an tseandúine ag teacht chun duilliúir go luath i mbliana. B’fhéidir gur ghairid go mbeadh toradh uirthi.”

Tá an fhíniúin seo ag fás go díreach san áit ar cuireadh an seandúine chun báis.

Aimsir an chogaidh i mbliain a 1870 a bhí ann. Bhí seilbh ag na Prúisigh ar iomlán na dúiche. Bhí an Ginearál Faidherbe¹ agus arm an Tuaiscirt ag cur ina n-aghaidh.

San fheirm seo a bhí dúnáras na bPrúiseach. An tuathánach ar leis an áit, seandúine darbh ainm Pierre Milon, ghlac sé iad agus réitigh sé dóibh chomh maith agus a thiocfadh leis.

Le mí roimhe sin bhí uchtghardaí² na nGearmánach in ionad faire sa tsráidbhaile. Bhí na Francaigh fá dheich míle is fiche don áit agus gan cor astu. Agus ina dhiaidh sin, ní bhíodh maidin ar bith nach mbíodh cúpla saighdiúir Gearmánach ar iarraidh.

Na scabhtaí a chuirí amach ar a gcuart, am ar bith nach dtéadh ach beirt nó triúr i gcuideachta a chéile, ní philleadh siad ní ba mhó.

Gheibhtí marbh lá arna mhárach iad, sna páirceanna nó sna díoga. Agus bhíodh a gcuid capall ina luí ar thaobh na mbealaí agus iad roiste le buille de chlaíomh.

De réir cosúlachta, aon dream amháin a bhí ag déanamh na ndúnmharuithe seo, agus ní rabhthas ábalta teacht orthu.

Bagraíodh díoltas millteanach ar mhuintir na dúiche. Cuireadh tuathánaigh chun báis agus gan cruthú ar bith orthu ach scéal brathadóra. Cuireadh mná i bpríosún. Tugadh iarraidh eolas a bhaint as na páistí le tréan eagla. Ach ní bhfuarthas amach rud ar bith.

Bhí go maith go dtí maidin amháin a chonacthas sean-Mhilon sínte ina stábla agus gearradh mór ar a aghaidh.

Fuarthas dhá mharcach Ghearmánacha ina luí marbh agus an bolg roiste acu fá dhá mhíle den fheirm. Bhí arm i lámh fir acu agus fuil air. Bhí sé le haithne gur throid sé dhá chosnamh féin sular maraíodh é.

Tionóladh comhairle chogaidh taobh amuigh de theach na feirme, agus tugadh an seandúine i láthair.

Bhí sé ocht mbliana agus trí fichid. Fear beag lom casta a bhí ann a raibh lámha móra air agus méara mar a bheadh crúba portáin ann. Bhí gruaig sceanach gan loinnir air agus í chomh bog le cluimhreach éin lachan agus chomh tanaí is go raibh leathar a chloiginn a ris. Bhí craiceann donn roicneach ar a mhuineál agus cuisleanna ramhra ann a bhí ag gabháil i bhfolach faoina gheolbhaigh agus ag nochtadh arís ar na huisinní. Ba é an clú a bhí air sa dúiche gur duine santach a bhí ann, agus duine ar dheacair roinnt leis.

Cuireadh ina sheasamh idir ceathrar saighdiúirí é, os coinne tábla a tarraingíodh amach as an chisteanach. Shuigh cúigear oifigeach agus an Coirnéal díreach os a chomhair.

Labhair an Coirnéal i bhFraincis.

“A shean-Mhilon, ón chéad lá a tháinig muid anseo ní raibh locht ar bith againn ort. Bhí tú i gcónaí lách linn agus umhail dúinn. Ach tá amhras millteanach ort inniu, agus caithfear an scéal a mhíniú. Cad é a rinne an gearradh sin atá ar d’aghaidh?”

Níor thug an seandúine freagra ar bith air.

Labhair an Coirnéal arís.

“Níor thug tú freagra ar bith ar mo cheist, agus is leor sin féin le do dhaoradh. Ach caithfidh tú labhairt, an gcluin tú mé? An bhfuil a fhios agat cé a mharaigh an dá shaighdiúir Ghearmánacha a bhfuarthas a gcorp ar maidin inniu cóngarach don Calvaire?”³

Labhair an seandúine go soiléir.

“Mise,” ar seisean.

Tháinig an dubhiontas ar an Choirnéal. Thost sé bomaite beag agus é ag amharc idir an dá shúil ar an phríosúnach. Bhí sean-Mhilon ina sheasamh ansin agus gan bogadh as, agus dreach aimlithe an tuathánaigh air. Bhí na fabhraí leathbhogtha aige, mar a bheadh sé i láthair shagart na paróiste. Ní raibh ach rud amháin a bhéarfadh le fios go raibh inní ar a chroí. Agus is é sin an dóigh a raibh sé ag slogadh na seileog. Shílfeá, leis an oibriú a bhí ar a sceadamán, go raibh siad á thachtadh.

Bhí an teaghlach s’aige sa láthair fosta: a mhac Jean, a bhanchliamhain agus dhá ua dá chuid. Bhí siad ina seasamh deich gcéim siar uaidh agus uafás agus scanradh orthu.

Labhair an Coirnéal arís.

“An bhfuil a fhios agat cé a mharaigh ár gcuid scabhtaí a fuarthas marbh sna páirceanna ar maidin le mí?”

Thug an seandúine an freagra brúite céanna air a thug sé air roimhe sin.

“Mise.”

“Tusa a mharaigh an t-iomlán acu?”

“Mise a mharaigh an t-iomlán acu, an t-iomlán léir acu.”

“Tusa thú féin?”

“Mise mé féin.”

“Inis dom cad é mar a rinne tú é.”

Tháinig baspáirt ar an tseandúine an t-am seo. B'fhurasta a aithne go raibh sé deacair aige scéal fada a inse.

"Cad é a fhios agam?" ar seisean go hanacrach. "Rinne mé é mar a rinne mé é."

"Tá mé ag inse duit," arsa an Coirnéal, "go gcaithfidh tú an t-iomlán a inse dom. Is fearr duit d'intinn a shocrú lom láithreach. Cad é mar a thoisigh tú?"

D'amharc an seandúine ar a theaghlach, a bhí ina seasamh taobh thiar de. Ansin shocraigh sé a intinn agus thoisigh ar an scéal.

"Tháinig mé isteach tráthnóna amháin i dtrátha a deich a chlog, an lár arna mhárach i ndiaidh sibhse teacht anseo. Bhí tusa agus do chuid saighdiúirí i ndiaidh corradh agus luach leathchéad *ecu* d'fhodar a thógáil uaim, le cois bó agus dhá chaora. Agus arsa mise liom féin, "níl aon uair a thógfaidh siad luach fiche *ecu* uaim nach mbeidh cúiteamh agam!" Agus lena chois sin bhí rudaí eile ar mo chroí. Ach cluinfidh tú.

"Ansin chonaic mé fear de bhur gcuid marcach ina shuí ar an chlaí i gcúl an sciobóil agus a phíopa á chaitheamh aige. Chuaigh mé isteach agus bhain mé anuas an speal. Phill mé ar ais agus tháinig mé aniar air go faillí agus níor chuala sé ar chor ar bith mé. Bhuail mé le lann na speile é, agus sula raibh faill aige 'och' a rá, scoilt mé an cloigeann de mar a scoiltfí dias cruithneachta. Níl le déanamh agaibh ach an damba a chuartú agus gheobhaidh sibh a chorp ann istigh i seanmhála, agus cloch bhearna⁴ á choinneáil thíos.

"Tháinig an smaoineamh i mo cheann ansin. Bhain mé de iomlán a chuid éadaigh, ó na buataisí go dtí an bairéad, agus d'fholaigh mé iad san áithe i gcoill Mhartín taobh thiar den mhacha."

Thost an seandúine ansin. Bhí an dubhiontas ar na hoifigigh agus iad ag amharc ar a chéile. Thoisigh siad a cheistiú arís; agus seo an scéal a chuala siad uaidh.

Ó bhí an chéad dúnmharú déanta aige ní raibh ina cheann ach aon smaoineamh amháin: Prúisigh a mharú! Bhí fuath fíochmhar fealltach aige orthu, óir tuathánach santach a bhí ann agus grá dá thír aige san am céanna. Tháinig an smaoineamh ina cheann, mar a dúirt sé féin. Agus d'fhan sé lena fhaill cúpla lá.

Bhí cead aige teacht agus imeacht agus dul amach is isteach mar ba mhian leis, ar an ábhar go raibh sé umhail agus cuma air go raibh sé dlisteanach don mhuintir a raibh smacht acu ar an tír. Chíodh sé na teachtairí ag dul amach gach aon tráthnóna. Bhí an cúpla focal Gearmáinise a bhí de dhíth air foghlamtha aige ó bheith i gcuideachta na saighdiúirí. Agus oíche amháin i ndiaidh dó a fháil amach ainm an tsráidbhaile a raibh na marcaigh ag dul, chuaigh sé i gceann gnoithe.

Chuaigh sé amach as macha na feirme agus d'éalaigh leis isteach tríd an choill go dtáinig sé go dtí an áithe. Chuaigh sé siar go híochtar na háithe go dtáinig sé ar an áit a raibh culaith an tsaighdiúra caite ar an talamh aige, agus chuir sé air í.

Ansin d'imigh sé leis ag téaltú trí na páirceanna. Shiúil sé sna hailteáin sa dóigh nach bhfeicfí é agus é ag éisteacht le gach fuaim dá laghad mar a dhéanfadh póitseálaí. Nuair a mheas sé go raibh an uair ann, tháinig sé cóngarach don bhóthar agus d'fholaigh sé é féin i gcaschoill. D'fhan sé ansin ar feadh tamaill. Sa deireadh, i dtrátha an mheán oíche, chuala sé tormán capaill ar chlár crua an bhóthair. Chuir sé a chluas leis an talamh sa dóigh a mbeadh sé cinnte gur marcach amháin a bhí ag tarraingt air. Ansin, d'ullmhaigh sé é féin.

Tháinig an Gearmánach chuige fá shodar gasta. Bhí teachtaireachtaí ar iompar leis, agus ar ndóigh bhí súil le féachaint agus cluas le héisteacht air. Nuair a bhí an marcach fá thuairim deich slat dó, tharraing sean-Mhilon é féin amach i lár an bhealaigh agus é ag éamh go géibheannach: "*Hilfe! Hilfe! Tarrtháil!*" Stop an Gearmánach. Chonaic sé marcach Gearmánach ar an talamh agus é, dar leis, loite. Thuirling sé dá chapall agus anall leis go dtí an fear a bhí ina luí. Chrom sé anuas air, agus leis sin féin, sádh lann mhór cham an chlaímh isteach i lár an bhoilg ann. Thit sé ina chnap ar an bhóthar, baineadh freang nó dó as agus fuair sé bás sa bhomaite.

D'éirigh an Normannach agus an luchtáir air a bheadh ar sheantúathánach dá chineál. Agus le tuilleadh pléisiúir a fháil, ghearr sé an sceadamán ag an fhear a bhí marbh. Ansin streachail sé an corp leis go dtí an díog, agus chaith sé isteach ansin é.

Bhí an capall ina sheasamh go suaimhneach ag fanacht lena mháistir. Chuaigh sean-Mhilon de léim sa diallait agus d'imigh leis ar cosa in airde trasna na mbánta. I gceann uair an chloig, chonaic sé dhá mharcach Ghearmánacha eile ag teacht ar ais chun a bhfárais. Tharraing sé orthu caol díreach agus gach aon scairt uaidh: "*Hilfe! Hilfe!*" Lig siad sin chun toisigh é. Ní raibh drochamhras ar bith acu air nuair a d'aithin siad an éide air. Chuaigh sé de rása isteach eatarthu gur mharaigh sé an bheirt, fearr acu le buille dá chlaíomh agus an fear eile le hurchar as glac-ghunna.⁵

Ansin ghearr sé an sceadamán ag na caiple – caiple Gearmánacha! Ina dhiaidh sin tháinig sé ar ais chun na háithe agus d'fholaigh sé an capall thiar san ailéar fada. Bhain sé an éide de agus chuir sé air a chuid balcaisí féin. Ansin chuaigh sé a luí ar a leaba agus chodlaigh sé go maidin.

Ar feadh ceithre lá ina dhiaidh sin níor chorráigh sé as an teach. D'fhan sé istigh go mbeadh breith tugtha ag an choiste ar bhás na saighdiúirí. Ach an cúigiú hoíche chuaigh sé amach agus mhairbh sé dhá shaighdiúir eile leis an chleas chéanna. Ina dhiaidh sin, níor stad sé ní ba mhó. Bhíodh sé ar shiúl leis amuigh gach aon oíche, ag cuartú agus ag marú Prúiseach. Amanna bhíodh sé ansiúd, amanna eile anseo, ar shiúl leis trí na cuibhrinn uaigneacha faoi sholas na gealaí, mar a bheadh marcach seachránach ann, ag seilg fear. Nuair a bhíodh a chuid oibre déanta aige, agus na coirp ina luí ina dhiaidh ar thaobh na mbealaí, thigeadh sé ar ais go bhfolaíodh sé a chapall agus an éide san áithe. I dtrátha an mheán lae théadh sé amach agus dreach ciúin air agus bheireadh sé coirce agus uisce don chapall a bhí i bhfolach san áithe aige. Bheireadh sé neart le hithe don chapall, nó bhí sé ag súil le hobair mhór uaidh ar a shon.

Ach an oíche roimhe seo thug sé iarraidh mharfa ar bheirt. Bhí fear acu san airdeall agus bhuail sé sean-Mhilon le buille dá chlaíomh san aghaidh.

Mar sin féin, mhairbh sé an bheirt acu. Tháinig sé 'na bhaile agus d'fholaigh sé an capall agus chuir air a chuid seanéadaí féin. Ach nuair a bhí sé ag tarraingt ar an teach tháinig lagair air. Tharraing sé é féin fhad leis an stábla agus d'fhan sé ansin nó ní raibh sé ábalta an teach a bhaint amach.

Fuarthas ina luí ansin ina chuid fola é, sa chochán.

Nuair a bhí a scéal inste aige, thóg sé a cheann go tobann agus d'amharc sé go dána ar na hoifigigh Ghearmánacha. Chuir an Coirnéal ceist air agus é ag slíocadh a chroiméil.

"Níl a dhath eile le rá agat?"

"Níl níos mó le rá agam. Tá an cuntas ceart. Sé feara déag a mhairbh mé, gan fear chuige ná uaidh."

"Tá a fhios agat go gcuirfear chun báis thú?"

"Níor iarr mé trócaire ar bith oraibh."

"An raibh tú i do shaighdiúir i d'óige?"

"Bhí. Bhí mé sa chogadh a bhí ann san am a chuaigh thart. Agus rud eile de, sibhse a mharaigh m'athair. Bhí sé ag saighdiúireacht in aimsir an chéad Impire. Sin agus gan trácht ar mo mhac François, an fear ab óige a bhí agam. Mharaigh sibh é ar an mhí seo a chuaigh thart ag Evreux. Bhí fiacha agaibh orm agus d'íoc mé iad. Tá muid cothrom le chéile."

Bhí na hoifigigh ag amharc ar a chéile. Labhair an seandúine arís.

"Ochtar ar son m'athara, agus ochtar ar son mo mhic. Tá mo chuid fiach díolta agam. Níor chuir mise troid ar bith oraibh. Ní raibh aithne ná eolas agam oraibh. Níl a fhios agam fiú amháin cá as a dtáinig sibh. Tá sibh anseo i mo theach agus seilbh agaibh air ionann agus dá mba libh féin é. D'imir mé díoltas ar an chuid eile. Agus níl aithreachas ar bith orm."

Rígh sé a cholainn chreapalta, chuir a dhá lámh trasna ar a chéile ar a bhrollach agus sheas sé ansin go humhal neamheaglach.

Chaith na Prúisigh seal fada ag caint le chéile go híseal. Bhí captaen ann a chaill a mhac sa chogadh mí roimhe sin agus bhí seisean ag cosnamh an tseandúine chróga seo.

Sa deireadh d'éirigh an Coirnéal agus tháinig sé go dtí sean-Mhilon agus ar seisean leis i nglór íseal:

“Éist liom, a sheandúine. Tá aon dóigh amháin ann, b'fhéidir, a dtiocfadh leat do bheo a shábháil, is é sin, má...”

Ach ní raibh an seandúine ag tabhairt aird ar bith air. Bhí sé ina sheasamh ansin ag amharc díreach idir an dá shúil ar an Choirnéal agus an ghruaig sceanach a bhí ar mhullach a chinn á siabadh sa ghaoth. Chuir sé cár air féin go dtí an dá chluais agus tháinig roicneacha scáfara san aghaidh ghearrtha aige. Tharraing sé a anáil isteach go láidir. Agus chomh teann agus a thiocfadh leis a dhéanamh, chaith sé lán a bhéil de sheile idir an dá shúil ar an oifigeach.

Chuaigh an Coirnéal ar mire le fearg agus thóg sé a lámh. Chaith an seandúine seileog isteach san aghaidh air an dara huair.

Bhí iomlán na n-oifigeach ina seasamh agus iad uilig ag tabhairt orduithe uatha san am céanna in ard a gcinn.

Níor bhain sé bomaite féin astu é a chur leis an bhalla agus a chur chun báis. Níor tháinig crith dá laghad air nuair a aimsíodh na gunnaí air, ach é ina sheasamh ansin leis an bhalla ag amharc anonn go haoibhiúil ar Jean, an mac ba sine aige, agus ar a bhancliamhain agus ar an bheirt pháistí. Agus iadsan ansin agus dreach scáfar scaollmhar orthu ag féachaint air.

Nótaí téacs

1. [An Ginearál Louis Léon César Faidherbe](#) (1818–1889), a bhain slí bheatha amach sa pholaitíocht i ndiaidh dó arm na Fraince a fhágáil.
2. An t-uchtgharda, i.e. an tulgharda nó *l'avant-garde*.
3. Calvaire, i.e. cros nó scrín cois bóthair. Is cosúil gur ainm áite atá ann sa chás seo.
4. Cloch bhearna, i.e. cloch a bhain sean-Mhilon as balla críche, *une pierre de la barrière*.
5. Glac-ghunna, i.e. gunnán, piostal.

Sean-Mhilon: tús scéil agus deireadh scéil

I ré seo an driopáis agus na deifre, cuireann foilsitheoirí tráchtála brú ar a gcuid údar tús práinneach pléascach a chur lena gcuid scéalta. Is é comhairle na n-eagarthóirí go gcaithfear greim a fháil ar léitheoirí lom láithreach, ar fhaitíos go gcaithfeadh siad an leabhar i leataobh agus ábhar níos gáifí a tharraingt chucu féin.

Is mór idir sin agus an t-am a measadh céad líne ‘Íosagán’ a bheith ina thús ‘pléascach.’ Ar éigean a chuirfeadh ‘Bhí sean-Mhailias ina shuí le hais a dhorais,’ fuadach croí ar aon duine ach, thiar sa bhliain 1917, ba mhór an nuacht scéal a thosú *in media res* ar an bhealach sin. Ba go malltriallach a théadh scríbhneoirí i mbun na scéalaíochta; níorbh annamh cur síos fada ar an áit inar thit an scéal amach nó faisnéis fhada i dtaobh na gcarachtar sa scéal. An baicle beag scríbhneoirí a chuir rompu nuascéalta Gaeilge a chur ar fáil, bhí siad go mór faoi thionchar na scéalaíochta traidisiúnta gona foirmlí ‘bhí sin ann agus is fada ó bhí...’ Ba dhána don Phiarsach, mar sin, a chuid léitheoirí a thionlacan caol díreach isteach sa scéal.

Tosach mall réidh atá ar ‘Sean-Mhilon’, ar nós scannáin a thosaíonn le radharc fada ar thaobh tíre sula luíonn an ceamara ar dhuine ná ar dhaonnaí. D’fhéadfá a rá gur thug de Maupassant tús áite don taobh tíre, díreach mar a rinne Seosamh Mac Grianna sa chur síos fileata ar Ghaeltacht Thír Chonaill san úrscéal *An Druma Mór*. Murab ionann agus creagacha agus grágáin Dhún na nGall, is geall le Gairdín Pharthais an tír a bhfuil de Maupassant ag trácht uirthi: ‘Tá beatha iontach faoin úir agus barr glas ar an taobh tíre fad is léir don tsuíl é.’ Ní go ceann i bhfad a nochtar daoine chugainn agus, ansin féin, ní chluin muid a gcuid comhrá ná ní ligtear a n-ainmneacha linn. Níl iontu ach glúin eile daoine a shaothraíonn feirm mhuintir Mílon.

Bhí na bánta agus na coillte ann sula raibh ‘na feirmeacha Normannacha’ ann, ach féach mar a d’fhág na Normannaigh a lorg ar aghaidh na tíre agus mar a d’fhág an tír a rian ar na Normannaigh: tá na feirmeacha suite ar na bánta ar nós coillte nó gné aiceanta ar bith eile agus na crainn úll úd a choinníonn ‘saghdar’ leo, tá siad ‘chomh cnámhach le bunadh na tíre’. D’fhás finíuin san áit ar cuireadh sean-Mhilon chun báis agus is deas an tsamhail dó í: í righin agus a cuid fréamhacha go domhain san úir.

Seo an stáitse ar a n-imreoidh na carachtair a gcuid cleas, an láthair ina gcuirfidh daoine an bás in áirithe dá gcomhdhaoine. Seo an cúlghrat aoibhinn neamhshuimiúil a aibhsíonn díocas agus díth céille na ndaoine a bhíonn in achrann lena chéile faoi smaointe teibí mar náisiúntacht, creideamh agus polaitíocht. Dar ndóigh, níl a dhath teibí faoi sheilbh na talún. Thar aon ní eile, is é dúchas an tuathánaigh a spreagann sean-Mhilon.

San aimsir láithreach a thosaíonn an scéal. Tá malairt thobann aimsire ansin – ‘Aimsir an chogaidh i mbliain 1870 a bhí ann.’ – agus malairt stíle fosta. Tá deireadh leis an insint réidh fhileata. As seo amach is cuntas lom go maith atá ann ar an méid a rinne sean-Mhilon. Dar leat, is scéal traidisiúnta de chuid an 19ú haois atá ann: sórt ‘staróg’ nó cur síos ar eachtra inspéise. Ach údar ealaíonta a bhí in de Maupassant, ró-ealaíonta le go gcloífeadh sé le foirmlí scéalaíochta.

Cuirtear mistéir inár láthair: cé a mharaigh na saighdiúirí nó cad é mar a d’éirigh leo na cosa a thabhairt leo? Ní luaithe an cheist sin múscailte ná go n-admhaíonn sean-Mhilon gurbh eisean a mharaigh na saighdiúirí. I scéal den seandéanamh, choinneofaí an t-eolas sin siar go dtí an deireadh, ag dúil le preab a bhaint as an léitheoir.

Ach is é an rud is suaithinsí faoin scéal seo ná mar a dhiúltaigh de Maupassant laoch simplí suáilceach a dhéanamh de shean-Mhilon. Cuireann na Prúisigh ar a thriail é (más ceadmhach ‘trial’ a thabhairt ar choiste airm) agus, ar bhealach, cuireann na léitheoirí ar a thriail é fosta.

An cás ina choinne: ní stadann sé dá fheachtas aonair cé go bhfuil a fhios aige go bhfuil díoltas millteanach á imirt ag na Prúisigh ar bhunadh na háite: ‘Cuireadh tuathánaigh chun báis agus gan cruthú ar bith orthu ach scéal brathadóra.’ Is daor a cheannaigh na comharsana cibé sásamh a bhain an seandúine as na Prúisigh. Ach cá hiontas é a bheith beag beann orthu, mar chomharsana? Ní hé go raibh gnaoi na ndaoine airsean: ‘Ba é an clú a bhí air sa dúiche gur duine santach a bhí ann, agus duine ar dheacair roinnt leis.’

I scéalta na Fiannaíochta, tugtar ‘culaith chomhraic’ ar an chur síos bladhmánach a dhéantar ar chuma agus ar chló an laoich. Mo léan, ní culaith chomhraic a chuir de Maupassant ar shean-Mhilon bocht: ‘méara mar a bheadh crúba portáin ann’ air agus ‘gruaig sceadach gan loinnir.’

Ach an féidir go raibh cuspóir uasal ina chroí nuair a sheas sé an fód i gcoinne na n-ionróirí? De réir a fhianaise féin, níorbh é a chroí a bhí á spreagadh, ach a sparán. Deir sé féin, ‘Agus lena chois sin bhí rudaí eile ar mo chroí.’ Seans go mbeadh léitheoirí measúla na Fraince le linn de Maupassant ag súil go mbeadh tírghrá ar cheann de na rudaí sin ach, má bhí féin, is beag sásamh a fuair siad.

An chéad mharú a rinne sé – teacht aniar aduaidh ar fhear a bhí ina shuí go suaimhneach ag caitheamh a phíopa agus a cheann a scoilteadh le speal – ba shuarach an gníomh é. Is fíor gur chuir sé a cheann féin i mbaol ina dhiaidh sin agus é amuigh de shiúl oíche ‘ag seilg fear’. Seo fear a ghearrann sceadamán duine atá marbh cheana féin ‘le tuilleadh pléisiúir a fháil’. Ní leasc leis an cleas céanna a dhéanamh ar chapail (‘caiple Gearmánacha!’). Is túisce a thabharfadh daoine ‘mire fola’ air sin ná ‘tírghrá’, nó b’fhéidir gurb iad an dá mhar a chéile iad.

Is fíor go bhfaigheann sé bás go neamheaglach ach ní bás uasal de réir na ndealeabhar é an bás sin. Níl deis a labhartha ag sean-Mhilon; ar éigean a thig leis dhá fhocal a chur in alt a chéile, gan trácht ar óráid theasaí faoi ghlóir na Fraince. Is i dtéarmaí airgid a thráchtann sé ar bhás a athar agus a mhic agus ar an díoltas a bhain sé amach: “Ochtar ar son m’athara, agus ochtar ar son mo mhic. Tá mo chuid fiach díolta agam.”

An té a bheadh ag iarraidh clú an tuathánaigh a sheasamh, níor mhiste dó a mhaíomh go ndearna an tsíorchogaíocht idir an Fhrainc agus an Ghearmáin (nó an Phrúis) brúid de. Bhí sé féin ina shaighdiúir agus cailleadh a athair agus an mac ab óige a bhí aige ar pháirc an áir. An iontas ar bith é, mar sin, go raibh sé mar a bhí sé?

Agus bíodh is nach sárshampla den seánra ‘óráid ó chlár na croiche’ atá ann, tá ionracas sna focail dheireanacha a dúirt sé:

Níor chuir mise troid ar bith oraibh. Ní raibh aithne ná eolas agam oraibh. Níl a fhios agam fiú amháin cá as a dtáinig sibh. Tá sibh anseo i mo theach agus seilbh agaibh air ionann agus dá mba libh féin é. D’imir mé díoltas ar an chuid eile. Agus níl aithreachas ar bith orm.

Mo thrua an léitheoir a bheadh ag súil le deireadh deas simplí ar an scéal seo, nó fiú amháin le go nochtadh an scéalaí a mheon féin. Cad chuige a raibh sean-Mhilon ‘ag amharc anonn go haoibhiúil’ ar a theaghlach díreach sular cuireadh chun báis é? An íobairt uasal a bhí ann i ndiaidh an iomláin – throid seisean ionas nach mbeadh orthusan dul i gcontúirt? Nó an é an chiall atá le baint as ná go ndéanann an náisiúntacht croí na ndaoine a líonadh d’fhuath, daoine a bheadh ag caitheamh a saoil go suaimhneach síochánta dá ligfí dóibh? Sa bhliain 1883 a scríobhadh ‘Sean-Mhilon’ ach tá gléasnóta na nua-aimsire le cluinstitín go soiléir ann cheana féin: éiginnteacht, castacht, neamhbhrí.

In áit snáite an scéil a tharraingt le chéile, d’fhág de Maupassant an léitheoir i gcuideachta mhac agus bhanchliamhain an tseandúine agus na beirte páistí: ‘Agus iadsan ansin agus dreach scáfar scaollmhar orthu ag féachaint air.’